

*Гук Лариса Павлівна,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник;
ДУ «Інституту економіки та прогнозування НАН України»*

ПРИНЦИПИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАЦІВНИКІВ, ФОРМА ЗАЙНЯТОСТІ ЯКИХ Є НЕСТАНДАРТНОЮ

Ринок праці України функціонує в умовах надзвичайного тиску різких соціальних змін, економічних потрясінь та масового переміщення населення в результаті воєнних дій на території України. Сфера зайнятості та питання менеджменту трудових ресурсів зазнають незворотних трансформацій, що були спричинені втратою робочої сили, по-перше, в результаті мобілізації частини населення до лав Збройних Сил України, а, по-друге, внаслідок переміщення мільйонів осіб із територій ведення бойових дій до більш безпечних регіонів України або міграції до інших країн.

Зважаючи, що втрати людського капіталу відобразяться і на трудовому потенціалі країни, необхідно виважено підходити до питань реалізації політики у сфері зайнятості, залучаючи на національний ринок праці максимально можливу кількість населення та розвивати нестандартні форми зайнятості [1]. Нестандартні форми зайнятості можуть стати перспективною відповіддю на економічні та соціальні небезпеки воєнних шоків [2]. Нестандартна зайнятість – це загальний термін для різних форм зайнятості, які відрізняються від стандартної зайнятості, що характеризується роботою повний робочий день на робочому місці у приміщенні роботодавця при умові укладання офіційної трудової угоди на необмежений термін.

Нестандартна зайнятість втілюється в різноманітних формах: тимчасова зайнятість, неповний робочий день, тимчасова робота через агентства з працевлаштування та інші багатосторонні трудові відносини, а також прихована неформальна зайнятість, зайнятість на цифрових платформах, робота за викликом тощо. Різноманітність нестандартних форм зайнятості обумовлюється соціально-демографічними факторами, особливостями регулюванням ринку праці (жорсткістю трудового законодавства), макроекономічними коливаннями та технологічними змінами.

Нестандартні працівники, які уклали трудові або цивільно-правові угоди на виконання певних робіт чи надання послуг та із заробітної плати чи доходу яких виплачуються соціальні внески, являються застрахованими особами. Такі нестандартні працівники на тих самих умовах, що й стандартні працівники, мають право на одержання соціальних виплат від держави.

Працівники цифрових платформ, що зареєстровані як ФОП і/або працюють за сертифікатами, що підтверджують право на ведення незалежної професійної діяльності, та за умови сплати ЄСВ, є застрахованими особами та

мають право на всі передбачені на законодавчому рівні виплати по соціальному страхуванню.

Тимчасова зайнятість за договором на визначений термін стає все більш поширеною формою нестандартної зайнятості в Україні. За даними Державної служби зайнятості більше 60 % працевлаштованих громадян отримали роботу тимчасового характеру. Скориставшись послугами Державної служби зайнятості у I півріччі 2024 року, загалом отримали роботу 124 004 осіб. У громадських та інших роботах тимчасового характеру брали участь 16722 осіб, у суспільно корисних роботах – 68209 осіб.

Суб'єктами господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, строкові договори є стандартом. У I півріччі 2024 року суб'єктами господарювання, що надають послуги з посередництва у працевлаштуванні, отримали роботу 20 389 осіб за договорами із визначеним терміном на строк від 6 місяців до 3 років і більше. Кількість направлених працівників для подальшого виконання ними роботи в Україні становила 6 519 осіб, за кордоном – 13 870 осіб.

Зайнятість неповний робочий день, коли фактично відпрацьовано менше 30 годин на тиждень, становила у 2021 році 7,3 %. Така форма зайнятості може бути актуальною для молоді, що навчається, для зайнятих, які мають сімейні обов'язки, доглядають за дітьми або за родичами, що потребують стороннього догляду. Але неповна зайнятість може бути вимушеною. У 2021 році в Україні 1,6 % штатних працівників вимушені були перейти до неповної зайнятості: 1,4 % штатних працівників були переведені з економічних причин на неповний робочий день, а 0,2 % – знаходились у відпустках без збереження заробітної плати. Основною проблемою неповної форми зайнятості залишається «добровільність» її вибору. З одного боку, свідомий вибір працівником неповної зайнятості розширює його потенційні можливості самореалізації та стимулює трудову активність, результатом чого на національному ринку праці є зростання рівня гідної продуктивної зайнятості. З іншого боку, вимушена неповна зайнятість загострює ризики прекаризації робочої сили, збільшуючи рівень прихованого безробіття та посилюючи існуючі нерівності.

По зайнятості на цифрових платформах, що вимірюється за сумою фінансових потоків та кількістю виконаних на таких платформах завдань, згідно з різними джерелами в 2013–2017 роках Україна посіла перше місце в Європі та четверте місце у світі. Йдеться про зайнятих, які представляють когорту кваліфікованих працівників, що надають переважно інтерактивні послуги та здійснюють самостійну підприємницьку діяльність. За результатами соціологічних досліджень підраховано, що принаймні 3% української робочої сили було задіяно в онлайн роботі. Опитані працівники цифрових платформ зазначили, що заробляли у 2017 році у середньому 7512 грн на місяць. Станом на грудень 2017 року це дорівнювало 260 долларам США на місяць, що було трохи вище, ніж середня заробітна плата про країні, яка становила 7479 гривень, і трохи більше, ніж вдвічі, перевищувало мінімальну місячну заробітну плату. З огляду

на те, що на цифрових платформах середній робочий час, включаючи оплачувану та неоплачувану діяльність, становив 30 годин, робота на платформі досить приваблива [3].

За даними статистики цін на послуги фрілансерів цифрової платформи *freelancehunt.com*. середній зарібок фрілансерів станом на серпень 2024 року становив 25280 грн на місяць, що дорівнювало 617 доларам США і перевищувало мінімальну заробітну плату в Україні (8000 грн) більше ніж у 3 рази, а середню заробітну плату (18903 грн) – майже на 30 відсотків.

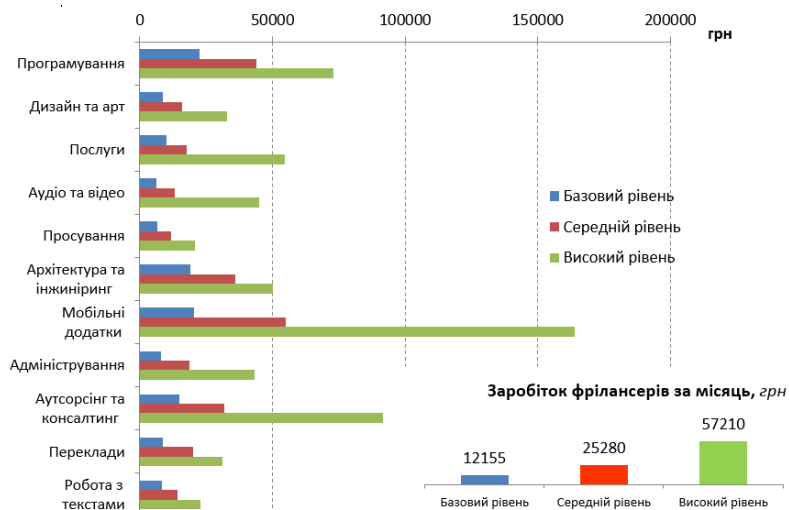

Рис. 1. Зарібок фрілансерів в Україні станом на серпень 2024 року

Джерело: Розрахунки автора за даними статистики цін на послуги фрілансерів freelancehunt.com. <https://freelancehunt.com/ua/statistics/rates> (дата звернення 12.08.2024)

Серед перекладачів і копірайтерів найбільша частка тих, чий зарібок найнижчий до \$500 – 64,7%. Ця категорія є досить легкою для новачків, які приходять заробляти як фрілансери. 46,1% дизайнерів заробляють понад \$500, ті, хто мають знання у вузьких спеціалізаціях, наприклад розробляти NFT, можуть отримувати більше за свою роботу. У категорії мобільних додатків та програмування більший відсоток фрілансерів заробляє понад \$1000: 17,9% заробляли \$1000–2000, 8,2% – \$2000–3000, 5,2% – понад \$3000 [4].

Вік найбільшої частки фрілансерів у 2024 році припадає на 24–29 років (23,5%), що майже не змінилося, як порівняти з 2023 (23,7%). Вікові групи 30–35 та 36–41 років збільшилися на 1,8% та 2,2% відповідно. Це може вказувати на те, що більше професіоналів у розцвіті кар'єри переходять на фріланс. Фрілансерів віком 18–23 роки стало значно менше (-4,8%) [4].

Порівнюючи зарібки на цифрових платформах і заробітну плату в офлайн-економіці, треба пам'ятати, що із заробітної плати найманих працівників роботодавцем вже відраховані соціальні внески, тоді як працівники цифрових платформ мають зробити це самостійно за умови офіційної реєстрації своєї діяльності, а можуть обрати і неформальну тіньову зайнятість, коли жодних податків та соціальних внесків із отриманого доходу не сплачується. У першому варіанті працівники цифрових платформ будуть мати право на соціальні виплати

від держави, як застраховані особи, хоча їх доходи можуть бути нижчі, ніж у найманих працівників (в залежності від рівня заробітку фрілансера). У другому варіанті працівники цифрових платформ можуть мати дохід вищий від заробітної плати найманих працівників, але без жодних соціальних та трудових гарантій.

Рівень участі населення у неформальній зайнятості за даними Держстату України у 2021 р. становив 19,3 %. Неформальна зайнятість може бути частиною будь-якої нестандартної форми зайнятості. За умов нестабільного економічного розвитку важливо зрозуміти, яка частка зайнятих працює неформально і не має можливості отримувати соціальний захист, передбачений трудовим законодавством. Виявлення соціально вразливих прошарків зайнятих є важливим для того, щоб усвідомити на корегування яких форм зайнятості необхідно спрямовувати зусилля держави в сфері соціального захисту населення, а використання яких форм зайнятості буде найбільш оптимальним варіантом для збалансування інтересів всіх суб'єктів ринку праці.

Стандартна зайнятість все частіше поступається місцем гнучким формам трудових відносин, але працівники традиційної економіки можуть розраховувати на постійну зайнятість та на визначені державою трудові гарантії і соціальний захист. Працівники, форма зайнятості яких є нестандартною, використовують гнучкість як стратегічний актив, але одночасно збільшуються ризики нестабільності та прекаризації через ослаблення принципів соціального захисту. Така невизначеність породжує невпевненість у майбутньому та емоційне напруження. Для збереження можливостей працевлаштування працівники, залучені до трудових відносин за нестандартними форматами, відчують необхідність бути винятково прихильними до вимог роботодавців та замовників, працювати на будь-яких умовах та у будь-який час, що може стати емоційною проблемою й призвести до виснаження та стресу.

Список використаних джерел

1. Гук Л.П. Стандартні та нові форми зайнятості: диверсифікація можливостей в умовах цифровізації та глобалізації. *Бізнес Інформ*. 2021. №1. С. 224–231. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-224-231>
2. Гук Л. П. Прогнозування та регулювання розвитку нестандартної зайнятості в Україні. *Бізнес Інформ*. 2014. №4. С. 278–283.
3. Work on Digital Labour Platforms in Ukraine: Issues and Policy Perspectives. ІЛО: Geneva, 2018. 64 р. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_635370.pdf.
4. Портрет фрілансера 2024: скільки заробляють та де працюють (дослідження) 8 серпня 2024. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2024/08/08/132773397/>